

(NEO)MODERNISM ÎN RUPTURI RIZOMICE

Alexandru BURLACU

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3424-1588>

Rezumat: În acest articol sunt expuse teze cu privire la modelul eminescian ca centru iradiant al canonului literar românesc. Poezia anilor '60-'80 din Basarabia e concepută ca ruptură de dogmele realismului socialist și revenire la modelele Arghezi, Blaga, Bacovia, Barbu. Neomodernismul, prin rupturi rizomice, are un impact decisiv asupra metamorfozelor poeziei șaizeciste/ șaptezeciste. Probarea esteticului produce o schimbare a conceptului de poeticitate, o mutație de la est-eticul ardent al generației lui Grigore Vieru și Liviu Damian la esteticul „eliberat de sentimentalitate”, la poezia imaginarului, a lumilor virtuale, a modelelor poetice. Neomodernismul, foarte eclectic în momentele lui esențiale, este adaptat la tradiționalismul intrinsec al poeziei anilor '60-'80 și are un impact decisiv în metamorfozele tranziției de la modernism la postmodernism.

Cuvinte-cheie: Eminescu, modernism, neomodernism, tranziție, ruptură rizomică, post-modernism, metamorfoze poetice.

Abstract: This article exposes theses on the Eminescian model as the irradiating center of the Romanian literary canon. The poetry of the 60s and 80s of Bessarabia is conceived as rupture with the dogmas of socialist realism and a return to the models Arghezi, Blaga, Bacovia, Barbu. Neomodernism, through rhizome ruptures, has a decisive impact on the metamorphoses of sixty/seventy poetry. The testing of aesthetics produces a change in the concept of poeticity, a mutation from the ardent east-ethics of the generation of Grigore Vieru and Liviu Damian to the aesthetic „liberated from sentimentality”, to the poetry of the imaginary, of the virtual worlds, of poetic models. Neomodernism, very eclectic in its essential moments, is adapted to the intrinsic tradiționalism of the poetry 60s and 80s and has a decisive impact in the metamorphoses of the transition from modernism to postmodernism.

Key-words: Eminescu, modernism, neomodernism, transition, rhizome rupture, post-modernism, poetic metamorphoses.

În poezia secolului XX, modelul eminescian stă la baza unei *noi imagini a lumii*. Toți marii poeți – Arghezi, Blaga, Barbu, Bacovia, Stănescu, Sorescu sau Cărtărescu – l-au rescris în felul lor pe Eminescu, pentru că Eminescu nu e doar „un etalon al poeticității” (Petrescu, p. 17), dar și un model catalitic și stimulator în cele mai importante metamorfoze și bătălii canonice.

Un adevăr incontestabil e că și în poezia română din Basarabia este evi-

dentă axioma: „Câte generații, atâția Eminescu”. O teză care se impune de la sine e că modernismul, care înglobează toate curentele postromantice, de orientare reformatoare: parnasianismul, simbolismul, imagismul, avangardismul, expresionismul, existențialismul etc., coexistă concomitent, elemente ale acestora sunt reactivate în poezia șaizecistă.

Neomodernismul românesc, marcat de reprezentanții Cercului Literar de la Sibiu (Ion Negoitescu, Radu Stanca, Ștefan Augustin Doinaș etc.), se impune prin reacția tranșant „anti-tradiționalistă”, prin „resurecția baladei”. Poezia generației lui Nichita Stănescu, Cezar Baltag, Marin Sorescu, Ioan Alexandru, Ana Blandiana, Ileana Mălăncioiu, Leonid Dimov, Emil Brumaru etc. se caracterizează prin *ruptură* de dogma realismului socialist, renunțarea la poezia angajată, despărțirea de „spiritul veacului” și întoarcerea la „structura liricii moderne”, la valorile poeziei interbelice.

Nichita Stănescu, liderul generației șaizeciste, radicalizează din temelii limbajul, sistemul de convenții poetice. După Eminescu și Arghezi, Stănescu se afirmă ca „întemeietor” al unui nou limbaj, al unei lumi de dincolo de cuvinte. O mutație fundamentală are loc în statutul poetului și al artelor poetice. Ies în evidență recuperarea „poeziei pure”, gratuitatea și „plăcerea textului”, reinterpretarea mitului, cultivarea metaforei, instaurarea individuației, a viziunii moderne, a fragmentarismului, ludicului, intertextului etc.

În contextul despărțirii de tradițiile golemice, artificiale de proveniență sovietică, dominante nu numai în „obsedantul deceniu”, efortul de conservare a identității naționale este, pentru scriitorul basarabean, mult mai important decât formele de expresie, inovațiile „poeziei lingvistice”, manierismele, ingineriile verbale, arabescurile virtuozitate ale neomoderniștilor din Țară. În spațiul dintre Prut și Nistru, „rezistența prin cultură” e reductibilă la „întoarcerea la izvoare” (Cimpoi), la folclor, la modelul eminescian (ca centru iradiant al canonului literar românesc), la oralitate, la inocență sentimentală, la „directitatea, elementaritatea limbajului”, la amestecul de „notație etnografică, de idilism și de sentimentalism” (Manolescu, p. 59-62); multe alte de acestea în conexiuni rizomice, depistate, de exemplu, în poezia lui Grigore Vieru, nu sunt tratate ca deficiențe irecuperabile. E adevărat: după marele modele moderniste, „este greu să ieși din timp și să întorci roata poeziei românești”. Grigore Vieru și generația sa, consideră Eugen Simion, „reprezintă pentru această provincie românească năpăstuită mereu de istorie ceea ce a fost, la începutul secolului, generația lui Goga pentru Transilvania. Similitudinea de destin are și o prelungire în plan poetic. Sub presiunea circumstanțelor, poezia se întoarce la

un limbaj mai simplu și își asumă în chip deliberat un mecanism național pe care, în condiții normale, lirismul pur îl evită” (*idem*, p. 21). Este un postulat valabil pentru o bună parte a poeziei șaizeciste.

S-a afirmat, nu o singură dată, că avem o literatură regională, că suntem niște întârziți, că scriitorii basarabeni, deși biografic contemporani, trăiesc/ rătăcesc în epoci literare demult apuse. Generația șaizecistă din spațiul pruto-nistean, generația lui Grigore Vieru și Liviu Damian, în virtutea mai multor împrejurări, îl are pe un Eminescu al ei; e o generație care marchează revenirea la matricea tradiției, „descoperă” poezia lui Blaga, Arghezi, Barbu, nu rareori, e adevărat, impunând „maximalismul etic” înaintea celui estetic. Șaizeciștii basarabeni, chiar dacă nu se arătaseră „periculoși”, rămâneau incomozi pentru că, în opinia lui Big Brother, „se uitau peste Prut”. Evenimentele din Cehoslovacia, din primăvara lui 1968, au înspăimântat regimul totalitar accelerând, furibund, înghețul „dezghețului hrușciovian”. E vremea în care se reinstaurează treptat „glaciația neostalinistă”. La București, dimpotrivă, se schițează un reviriment, e adevărat, pe scurtă durată, până la Tezele din iulie 1971. În schimb la Moscova, în centrul imperiului, aceste semne se resimt în toate formele vieții spirituale, dar mai cu seamă, în schimbarea atitudinii față de „poezia de estradă” a unui Andrei Voznesenski sau Evghenii Evtușenko.

După „cortina de fier”, în a doua jumătate a secolului trecut, ia amploare literatura disidentă, un fenomen aproape nesperat sau total necunoscut plaiului mioritic. La marginea imperiului, repercusiunile campaniilor de la Centru se resimt cu întârziere, pentru că, după *Numele tău* (1968) de Grigore Vieru și *Sânt verb* (1968) de Liviu Damian – volume cu câteva texte subversive, mai apar în inerția reabilitării și resurecției esteticului *Aripi pentru Manole* (1969) de Gheorghe Vodă, *Firul Ariadnei* (1970) de Anatol Ciocanu, *Melodica* (1971) de Dumitru Matcovschi, de fapt, o rescriere a *Descântecelor de alb și negru* (1969), arestate, se încheie, vorba lui Em. Galaicu-Păun, „primăvara pragheză” a literaturii române din Basarabia. Volumul *Săgeți* (1972) de Petru Cărare (de fapt, unicul disident al generației) e retras din vânzare, marcând deja ofensiva acerbă a cenzurii.

Neomodernismul, fie și prin rupturi rizomice, are un impact decisiv asupra metamorfozelor poeziei șaizeciste/ șaptezeciste din Basarabia. Probarea/ proba esteticului produce o schimbare, prin continuare sau ruptură, a conceptului de poeticitate, o mutație de la est-eticul ardent al *reazemului* – „*Dar mai întâi să fii sămânță*” (Gr. Vieru) – la esteticul „eliberat de sentimentalitate”, la poezia imaginarului, a lumilor virtuale, a *modurilor poetice*.

Tradiționalitatea sau modernitatea unei poezii se stabilește, cum se știe, în funcție de doi factori: 1) de raportul dintre eul poetic și lumea înconjurătoare și 2) în funcție de sistemul de imagini. Schimbarea de paradigmă între anii '60 –'80 trebuie concepută ca o recuperare, o revenire la modernismul interbelic, fenomen definit de unii ca *neomodernism* sau „remake modernist” (Nicolae Manolescu), sau „tardomodernism” (Mircea Cărtărescu).

Ceea ce rămâne din literatura șaizecistă e poezia lirică, subversivă și evazionistă, unele texte de „poezie pură” din Gr. Vieru, A. Busuioc, Gh. Vodă, A. Codru, I. Vatamanu ș.a. Șansa de supraviețuire a avut-o lirica erotică și peisagistică. Șaizeciștii revin la statutul de poet orfic (Gr. Vieru, L. Damian, A. Codru), la baladă (P. Boțu, A. Codru, D. Matcovschi, I. Vatamanu, V. Teleucă), la lirica meditativă (Gr. Vieru, Gh. Vodă, V. Teleucă, L. Damian, A. Cibotaru), la limbajul metaforic dens (A. Codru, P. Boțu, L. Damian), adoptă formele indirecte de expresie, limbajul esopic, alegoria, parabola și reinterpretează/rescriu mitul.

În centrul universului poetic se situează un eu în criză identitară, figura privilegiată e bufonul, nebunul, singurul capabil să rostească adevărul. Astfel eul poetic al lui Liviu Damian se resemnează în ipostaza „nebului ce scrie”, figura nebului servindu-i drept pretext de a râde în gura mare de „veacul crunt, mișel”. Copilul teribil al generației „copiii anilor treizeci”, Nicolae Esinencu, merge pe urmele lui Geo Dumitrescu și M. Sorescu, cultivând o poezie în contrasens cu moda poetică. De altfel, V. Teleucă, după 1989, se convertește la postmodernism, mostre postmoderniste atestăm la histrionicul Aureliu Busuioc care, „suferind uneori de daltonism”, face teatru din orișice subiect (*Heraldică*), și oricât de paradoxal ar părea, chiar și la „pășunistul” Grigore Vieru (*Pictează-mi o miriște*).

Raporturile poetilor cu realitatea, cu destinul, cu timpul au trecut prin tratamente simptomatice, constituind scenăria unei mitopo(i)etici a „ochiului al treilea”. Poezia șaptezecistă evoluează de la limbajul și convențiile moderniste, la ludicul de limbaj postmodernist, la poezia lingvistică. În plan epistemic, metaforele și simbolurile obsedante „degradează” în metonimii și oximoroane, limbajul reflexiv e defavorizat de limbajul tranzitiv, iar în plan ontic, elementele noi, stihia timpului și nisipul pustiei, intensifică drama imposibilei împăcări ale sinelui cu o identitate certă.

Iulian Filip, care deschide colecția *Debut*, se situează între poetizare și depoetizare; Vasile Romanciuc e un Pygmalion al cuvintelor nescrise; la Nicolae Dabija literatura are chipul lui Dumnezeu, altădată, lumea lui e a unui

„cerc de cretă”, o lume în „al cincilea anotimp”; Leonida Lari și-a creat o imagine de răzvrătită bine gestionată, stăruind între tentația orfică și cea mesianică, între discursul mistic și poezia sentimentului național; Marcela Benea repune în drepturi poezia minoră, înscrisă ca într-o asceză, mascând totodată și o teamă de risc în deconstruirea unei puternice tradiții a „poeziei de estradă”. Leonard Tuchilatu, poetul umbrelor, meditează asupra morții, a omniprezenței ei, insistă pe efemeritatea și nimicnicia trecătorului pe pământ („umbrele noastre, duse după soare, s-au întors cu nimic”); scriitura Valeriei Grosu are un traiect oscilant de la poezia materială, vegetală, „referențială” la lirica spiritualizată, estetică și eretică, în bună parte, de modă retro; Ion Hadârcă restabilește dialogul cu divinitatea, imperativul acestei restabiliri își află expresie în cuvinte arhetipale, în timp ce haosul e raționalizat într-o artă combinatorie în stil manierist; Leo Butnaru își face un autoportret cu palimpsest; Arcadie Suceveanu se impune printr-o *ars combinatoria*; Eugen Cioclea cultivă o estetică a antipoeticului; Vsevolod Cernei face autoficțiuni cu măști; Andrei Țurcanu exorcizează demonicul.

Șaptezecștii au mers pe linia artelor poetice ale șaiszeciștilor, ceea ce a dat apă la moara exegeților din vremea de pe urmă să-i inculpe de anacronism, kitsch ideatic, timiditate în experimentele poetice. Neomodernismul, foarte eclectic în momentele lui esențiale, adaptat la tradiționalismul intrinsec al poeziei anilor '60–'80, are un impact decisiv în metamorfozele tranziției de la modernism la postmodernism.

Referințe bibliografice:

- 1 CIMPOI, Mihai. *Întoarcerea la izvoare*. Chișinău: Editura Literatura artistică, 1985.
- 2 MANOLESCU, Nicolae. „Mamă, tu ești patria mea”. În: *Grigore Vieru, poetul* [monogr. colectivă; coord: Mihai Cimpoi]. Chișinău: Editura Știința, 2010.
- 3 PETRESCU, Ioana Em. *Eminescu și mutațiile poeziei românești*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1989.
- 4 SIMION, Eugen. Grigore Vieru, un poet cu lira-n lacrimi. În: *Caiete critice*, 1994, nr. 1-3, p. 21.

Notă. Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socio-culturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC.